

praktijk gericht onderzoek

Zelfstandig werken:

Leerlingen aan het woord

Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen leerlingen van Havo 4 en VWO 4 in het regulier onderwijs wat betreft de wensen en ervaringen van zelfstandig werken tijdens de geschiedenisles?

**Marcel Joziase
Sarah Siewert
Suzanne van de Ven**

Begeleider: Bjorn Wansink

21 juni 2010

Introductie

De overgang van de derde naar de vierde klas heeft voor veel leerlingen grote gevolgen. Opeens wordt er verwacht dat ze hun werk zelf kunnen plannen en worden ze zelf verantwoordelijk gehouden voor het maken van de leerstof. Voor leerlingen uit 4 havo en 4 vwo omvat zelfstandig werken een groot deel van hun schoolweek. Dit heeft ook invloed op de les van een docent. Het onderwerp van ons praktisch gericht onderzoek is voortgekomen uit onze eigen lespraktijk. Wij merkten dat we het zelf erg lastig vinden om het zelfstandig werken goed te begeleiden. Dit kwam voornamelijk omdat we niet goed konden inschatten hoe leerlingen denken over zelfstandig werken. Soms kregen we het gevoel dat leerlingen gewoonweg niet zelfstandig wilden werken.

Daarom hebben wij besloten om te onderzoeken hoe leerlingen denken over zelfstandig werken. Het doel is er achter te komen hoe leerlingen zelfstandig werken ervaren, en wat vervolgens verbeterd zou kunnen worden. Omdat van vwo leerlingen een hogere mate van zelfstandigheid wordt verwacht dan van havo leerlingen, hebben wij onderzocht of uit de antwoorden van leerlingen ook een duidelijk verschil tussen deze groepen blijkt. Daarom hebben wij een vergelijking getrokken tussen havo 4 leerlingen en vwo 4 leerlingen met betrekking tot de wensen en ervaringen van het zelfstandig werken tijdens de geschiedenisles. De vierde klas is het eerste jaar van de Tweede Fase. Er wordt van de leerlingen een toenemende mate van zelfstandig werken verwacht, daarom hebben wij deze jaarlaag onderzocht.

Ons doel hebben we duidelijk laten terugkomen in onze onderzoeksvraag: “Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen leerlingen van havo 4 en vwo 4 in het regulier onderwijs wat betreft de wensen en ervaringen van zelfstandig werken tijdens de (geschiedenis)les?”. De deelvragen vervolgens hebben we onderverdeeld naar het niveau – havo 4 of vwo 4 – en naar of de wensen of de verwachtingen. Deze aanpak is ook terug te vinden in onze enquête, waarover we verderop in dit artikel meer zullen vertellen.

Ons onderzoek is voornamelijk gericht op zelfstandig werken in de geschiedenisles. Dit komt niet alleen omdat we zelf historici zijn, maar ook omdat de enquêtes tijdens de geschiedenisles zijn afgenomen. Dit neemt niet weg dat de conclusies op meerdere vakken toepasbaar kunnen zijn.

Voor ons is zelfstandig werken een substantieel onderdeel van de les. Deze vorm van werken heeft meerdere doelen. Ten eerste leren leerlingen om hun werk zelf in te delen en te plannen om op die manier uiteindelijk tot een eindproduct te komen. Ze zijn daarbij individueel verantwoordelijk voor hun eigen voortgang. Ten tweede krijgen leerlingen op

deze manier de gelegenheid om de lesstof actief te verwerken door er zelf mee aan de slag te gaan. Kennis die door leerlingen zelf verwerkt en toegepast wordt, blijft beter hangen dan kennis die leerlingen passief tot zich nemen, bijvoorbeeld door te luisteren naar uitleg van de docent. Het is wenselijk om binnen de les ruimte te bieden om zelfstandig aan de slag te gaan met opdrachten, zodat de docent de leerlingen kan bijstaan in hun leerproces.

Er zijn verschillende definities van zelfstandig werken te vinden. Wij hebben besloten om onze definitie duidelijk af te bakenen tot de volgende omschrijving: de tijd die leerlingen in de les krijgen om individueel en op eigen tempo de lesstof te behandelen. De docent heeft hierin voornamelijk een begeleidende rol. In deze definitie zijn een aantal elementen terug te vinden:

- De docent heeft slechts een begeleidende rol, geen inhoudelijke.
- De leerlingen werken op hun eigen manier en tempo.
- De leerstof heeft niet altijd betrekking op een zojuist gegeven instructie.
- De leerlingen werken met een planning en kunnen zodoende hun werk zelf indelen.

De scholen die in dit onderzoek zijn opgenomen betreffen drie reguliere middelbare scholen. Dit heeft gevolgen gehad voor ons onderzoek in de zin dat leerlingen niet gewend waren om compleet zelfstandig te werken. Het is op deze scholen niet gebruikelijk om voor andere vakken te gaan werken tijdens een les. Zelfstandig werken is in dit onderzoek dus beperkt gebleven tot werken aan opdrachten voor het vak waarin op dat moment les gegeven wordt.

Theoretisch kader

Ons onderzoek bestaat uit een literatuurstudie en een kwantitatief onderzoek. In de vakliteratuur hebben we veel theoretische kennis gevonden over zelfstandig werken. Op basis van deze theorie hebben we uiteindelijk onze vragenlijsten opgesteld. Daarom zal eerst het theoretisch kader kort geschetst worden, waarna de onderzoeksresultaten volgen. Het doel is deze twee met elkaar te laten integreren, zodat theorie en praktijk met elkaar verbonden raken.

Nederland wil zich op internationaal niveau graag profileren als 'kennisland'. Onderwijs speelt daarin een grote rol. De laatste decennia hebben zich veel veranderingen in 'onderwijsland' voorgedaan, bedoeld om het niveau van het onderwijs in het algemeen en het niveau van de individuele leerling naar een hoger plan te tillen. De meest bekende verandering is waarschijnlijk de invoering van de Tweede Fase. Een onderdeel van de Tweede Fase is de nadruk op de ontwikkeling van vaardigheden bij leerlingen.¹

---

¹ M.F. van der Schaaf, *Maatregelen bij zelfstandig leren*, Utrecht 2009.

Een vaardigheid die men erg belangrijk vindt, is het zelfstandig kunnen werken en leren. Deze vaardigheden vormen een onderdeel van het zogenaamde ‘proces-gerichte onderwijs’, waarbij de vakinhouden eigen worden gemaakt en daarbij wordt ingezoomd op het verwerven van leer- en denkvaardigheden.²

Literatuur over zelfstandig werken

De hoeveelheid aan literatuur over zelfstandig werken biedt voldoende ruimte het onderzoek theoretisch strak te omkaderen. Veel literatuur gaat over hoe de docenten het zelfstandig werken en leren van leerlingen kunnen bevorderen. Onderzoekers geven bijvoorbeeld tips over het samenstellen van planners, komen met voorbeelden voor leerzame werkvormen en bieden ideeën aan voor geschikte opdrachten. Ook wordt in de literatuur veel stilgestaan bij theorieën die te maken hebben met de manier waarop leerlingen (en ook docenten) leren.

Stimuleren en begeleiden van de leerprocessen van leerlingen is een belangrijke taak van docenten.³ Echter, door continue veranderingen in het middelbaar onderwijs valt het voor de docent niet mee deze taak consequent uit te voeren. Door het bevorderen van het zelfstandig werken van de leerling, zou je verwachten dat de rol van de docent sterk in waarde daalt. Immers, bij zelfstandig werken zouden de leerlingen zelf meer dingen moeten uitzoeken en minder leunen op de docent.⁴ Het is belangrijk te beseffen dat de rol van de docent door de jaren heen is veranderd.

Al in de jaren zestig van de vorige eeuw werd onderzoek gedaan naar het bevorderen van de zelfstandigheid van de leerling op een middelbare school. Langzaamaan ontstond het idee dat door zelfstandigheid van de leerling te bevorderen, hij/ zij beter in staat zou zijn de stof tot zich te nemen. In Nederland zou het onderwijs dus moeten veranderen, “van geleid, via beleid naar zelfstandig werken en leren”.⁵ Deze andere manier van kijken naar voortgezet onderwijs betekende een herinrichting van met name de bovenbouw van havo en vwo. Op deze manier moest een betere aansluiting met het vervolgonderwijs – hbo, wo – ontstaan.

Zelfstandig werken komt de puberende leerling niet aanwaaien. In dat proces moet hij begeleid worden. De docent is hiervoor de aangewezen persoon. In de literatuur komen in ieder geval vier componenten naar voren die voor zelfstandig werken belangrijk zijn, te weten; doelen stellen, instructie en begeleiding, opdrachten, beoordeling. Het moge duidelijk

---

² S. Bolhuis, *Naar zelfstandig leren. Wat doen en denken docenten?*, Nijmegen 2000.

³ Yvette Sol, Karel Stokking, *Mondelinge feedback bij zelfstandig werken. Interactie tussen docenten en leerlingen in het voortgezet onderwijs*, Utrecht 2009.

⁴ Titus Geerlings, Tjipke van der Veen, *Lesgeven en zelfstandig leren*, Assen 2007.

⁵ A. van Pruisen, *Zelfstandig werken in het voortgezet onderwijs*, Utrecht 1998.

zijn dat je de vier componenten niet los kunt zien, ze beïnvloeden elkaar wel degelijk. Met name de beoordeling schijnt voor het proces erg belangrijk te zijn. Door het geleverde werk van de leerling te beoordelen – in welke vorm dan ook, bijvoorbeeld met een extra cijfer of via mondelinge feedback – voelt de leerling dat er iets wordt afgesloten en kan hij beginnen met een volgende taak. Bij het geven van feedback draait het er vooral om dat de leerling aan het woord is en dat de docent hem/ haar helpt in het sturen van en inzicht krijgen in het denkproces.⁶ De leerling wordt graag serieus genomen en beoordeling van het werk geeft een stimulans om verder te gaan.

De leerpsychologische theorieën over zelfstandig werken en de rol van de docenten daarbij mag duidelijk zijn. De praktijk sluit echter niet altijd even goed aan bij deze theorieën. Leerlingen blijken niet altijd goed in staat zelfstandig aan de slag te kunnen.⁷ Verschillende oorzaken kunnen bij leerlinegn hieraan ten grondslag liggen, zoals het ontbreken van initiatief, zelfdiscipline en zelfevaluatie.⁸ Ook docenten weten niet altijd goed in te spelen op dat onvermogen van de leerlingen en daar adequaat op in te spelen. Opvallend is dat in deze literatuur het met name de docenten zijn die hun mening geven. Zelden komen de leerlingen aan het woord.

Methode

Het doel van dit onderzoek is uitsluitend de leerlingen aan het woord te laten over zelfstandig werken tijdens de les. Hoe kunnen we het zelfstandig werken verbeteren en wat zijn hun ideeën hierover? De leerling kruipt bij ons in de rol van ‘expert’. Op die manier onderzoeken wij de verwachtingen en ervaringen van de leerlingen en kunnen wij in de toekomst beter het leerproces en de zelfstandigheid van de leerling begeleiden.

Om hier achter te komen hebben we kwantitatief onderzoek gedaan op drie middelbare scholen. Op elke school hebben we een havo 4 en een vwo 4 klas een enquête laten invullen. De enquête bestond uitsluitend uit stellingen die leerlingen moesten waarderen in de categorieën: helemaal oneens, oneens, neutraal, eens, helemaal eens. De stellingen waren opgedeeld in twee delen; ervaringen en verwachtingen. Daarnaast hadden leerlingen de gelegenheid om zelf eventuele opmerkingen toe te voegen. Omdat ons onderzoek gericht is op de verschillen tussen havo en vwo hebben we de uitslagen van de drie scholen bij elkaar gevoegd en daarna geanalyseerd. Uit een eerste snelle analyse bleken er geen grote

---

⁶ Sol, Stokking, *Mondelinge feedback bij zelfstandig werken*, Utrecht 2009.

⁷ o.a.: J.S. ten Brinke (red.), *Vakken vullen in het studiehuis: een praktische didactiek van het studiehuis en twintig resultaten van praktijkexperimenten*, Apeldoorn 1999.

⁸ B.A. Ward, *Het organiseren van zelfstandig leren*, Groningen 1973.

verschillen tussen de scholen onderling. In totaal zijn 61 vwo leerlingen en 57 havo leerlingen geënquêteerd.

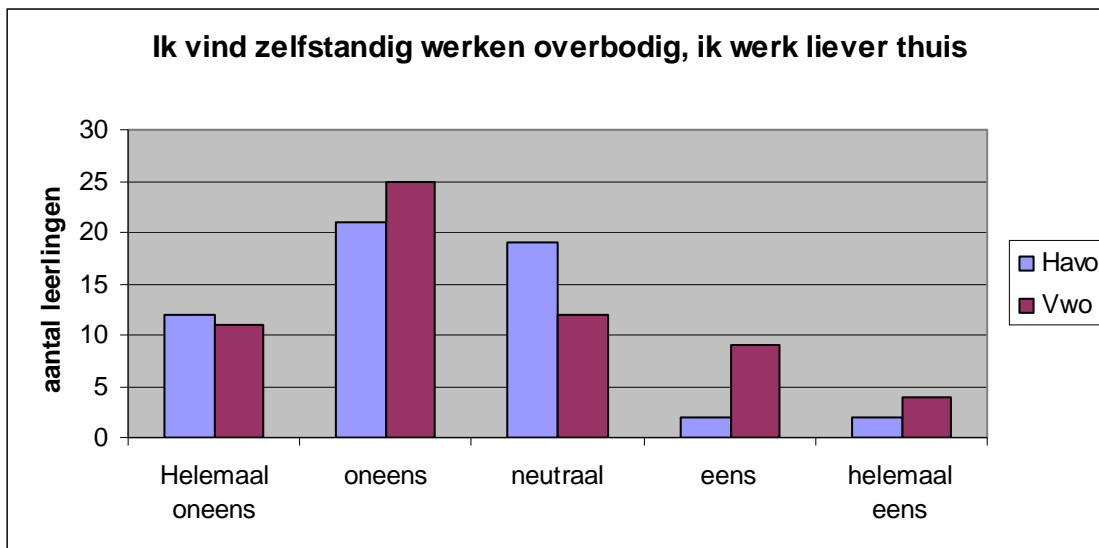
Het onderzoek is zo opgesteld dat we een conclusie kunnen trekken over verschillende variabelen. Ten eerste het verschil tussen havo en vwo, ten tweede de verschillen op gebied van ervaringen en verwachtingen met betrekking tot het zelfstandig werken. Analyse van de antwoorden op de enquêtes heeft uiteindelijk tot enkele algemene conclusies geleid. De vragenlijsten zijn als bijlage bijgevoegd, alsmede uitslagen en de extra opmerkingen van leerlingen.

Verwerking resultaten

Op basis van deze gegevens hebben wij conclusies getrokken. Deze zijn dus alleen gebaseerd op de enquêtes die wij op de drie scholen hebben afgenomen. De resultaten moeten gezien worden als een opstapje naar uitgebreider wetenschappelijk onderzoek met een groter draagvlak. We hebben enkele algemene uitkomsten gevonden, maar ook afwijkende antwoorden en verschillen tussen havo en vwo. De uitkomsten die voor ons onderzoek het meest relevant zijn zullen we hier wat uitgebreider toelichten. Bij sommige conclusies hebben we een grafiek geplaatst, maar om het overzichtelijk te houden hebben we dat niet voor alle stellingen gedaan. De concrete uitslagen kunnen in de bijlage nagelezen worden. Eerst zal er aandacht worden besteed aan de overeenkomsten, vervolgens aan de verschillen.

Overeenkomsten: Het nut van zelfstandig werken

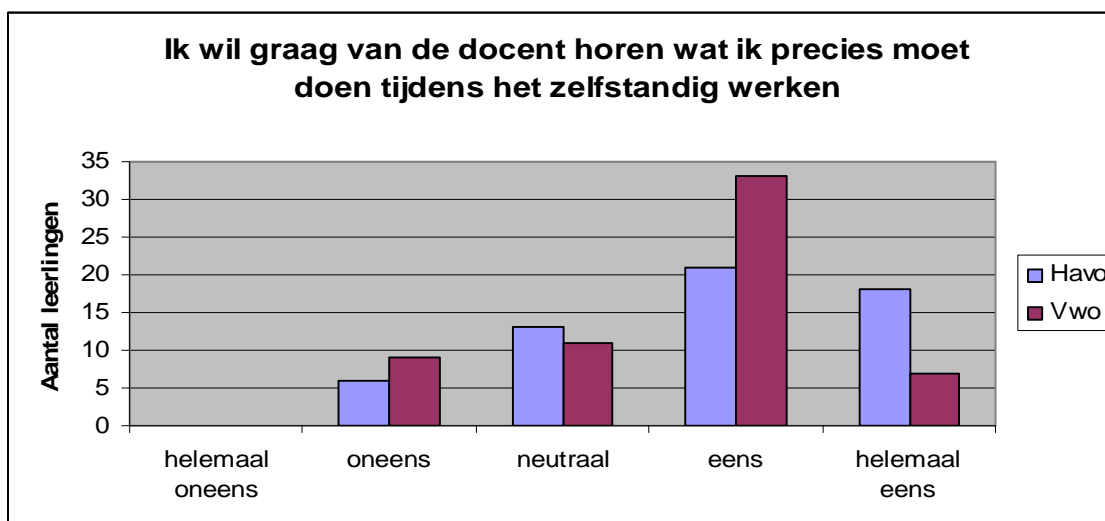
Leerlingen vinden het prettig om zelfstandig te werken en zien ook het nut ervan in. 84% van de vwo leerlingen heeft positief of neutraal geantwoord op de stelling 'ik vind het prettig om in de les zelfstandig te werken'. Ook de havo leerlingen scoorden voor het grootste gedeelte positief of neutraal: 81%. Leerlingen zien het nut van zelfstandig leren in omdat ze dan minder huiswerk hebben. Deze twee stellingen hadden ook een controlestelling: 'Zelfstandig werken vind ik niet prettig, ik werk liever thuis'. De stelling werd negatief beoordeeld. Deze drie stellingen geven ons een zeer positief beeld over de bereidheid van leerlingen om zelfstandig te werken. Opvallend is dat op het vwo meer leerlingen aangeven graag thuis te werken dan op de havo. Toch blijft de algemene conclusie dat leerlingen graag tijdens de les tijd willen om zelfstandig te werken.

Overeenkomsten: Doelen stellen, instructie, begeleiding, opdrachten en beoordeling

In het theoretisch kader is al gesproken over het belang van de vier componenten: doelen stellen, instructie en begeleiding, opdrachten en beoordeling. Ons eigen onderzoek sluit goed op deze vier aspecten van het zelfstandig werken aan.

Een duidelijke conclusie die uit ons onderzoek naar voren kwam, en ook goed aansluit op de theorie, is dat leerlingen graag precies willen weten wat ze moeten doen. Zowel havo als vwo geeft aan dat ze niet graag zelf plannen, maar willen weten wat de opdracht is. Deze conclusie staat loodrecht op de doelen van zelfstandig werken, namelijk dat leerlingen moeten leren plannen. Kennelijk zijn leerlingen gebaat bij een duidelijke en vaststaande structuur

Leerlingen werken dus graag zelfstandig en willen precies weten wat ze moeten doen. Maar er zijn ook een paar duidelijke conclusies te trekken over wat leerlingen absoluut *niet* wenselijk vinden. Leerlingen zijn het er grotendeels over eens dat ze niet gecontroleerd willen worden door de docent. De stellingen: *‘ik wil dat de docent mijn voortgang tijdens het zelfstandig werken in de gaten houdt’* en *‘ik wil dat de docent aan het einde controleert of ik goed gewerkt heb’* worden allebei zeer negatief beoordeeld door zowel havo als vwo. De

vraag of de inzet beoordeeld moet worden met een cijfer of een aftekening wordt gemengd beoordeeld. Een deel zal het voordeel inzien van een beoordeling voor het zelfstandig werken, een ander deel ziet in dat ze dan niet meer kunnen niks tijdens de les.

Overeenkomsten: Rol van de docent

De docent moet volgens leerlingen duidelijk aangeven wat er van ze verwacht wordt, maar hij mag vervolgens niet gaan controleren of leerlingen zich wel aan die opdracht houden. De taak van de docent is dat hij ervoor moet zorgen dat er een prettig werkklimaat is in de klas tijdens het zelfstandig werken. De leerlingen geven ook aan dat het gedrag en de regels van een docent invloed hebben op het zelfstandig werken. Leerlingen hebben echter geen behoefte aan meer vakinhoudelijke begeleiding van de docent. De docent moet voornamelijk als coach optreden tijdens het zelfstandig werken. Hij/ zij moet zorgen voor het juiste leerklimaat waarin alle leerlingen goed zelf kunnen werken. De docent moet niet optreden als controleur en ook niet op de voorgrond aanwezig zijn. Maar waar nodig moet hij leerlingen begeleiden in hun leerproces. De extra opmerkingen van leerlingen benadrukken dit punt nog extra.

‘Als de klas rustig blijft, is het makkelijker om werk te doen. Er is meestal veel huiswerk voor geschiedenis dus zelfstandige werktijd is dan handig.’

‘Het hangt heel erg af van de docent die je hebt, want die bepaald de sfeer en dat beïnvloed het zelfstandig werken.’

‘Ik kan niet goed zelfstandig werken omdat ik snel word afgeleid door dingen die om me heen gebeuren.’

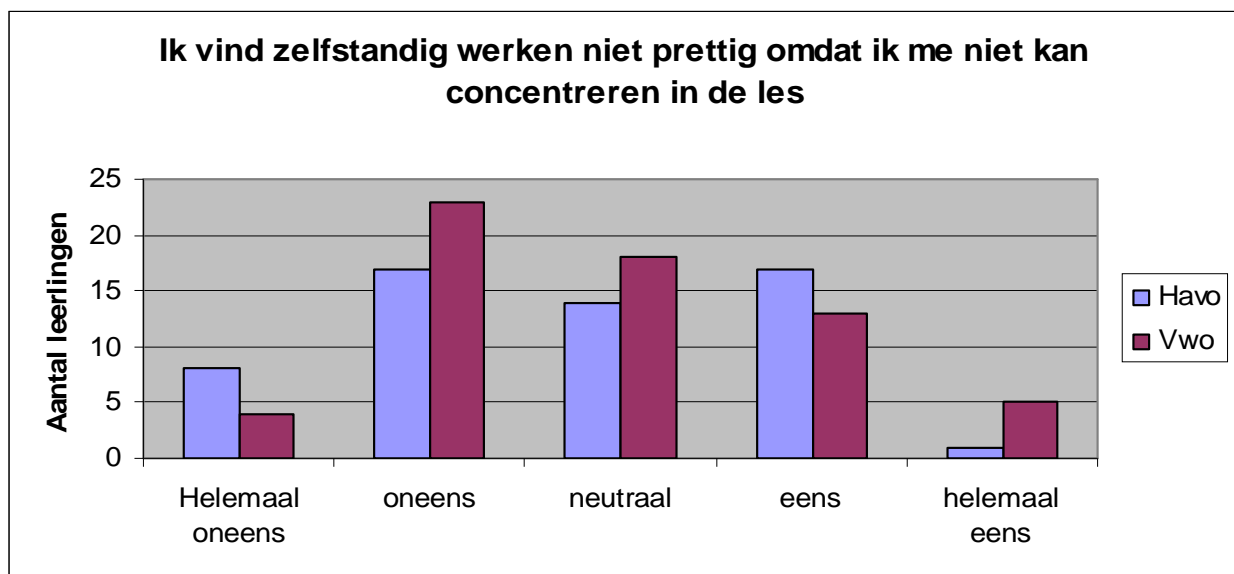
Kortom, de docent moet een duidelijke instructie geven en zorgen voor een positieve werksfeer in de klas. Zodra die werksfeer gecreëerd is, moeten leerlingen losgelaten worden zodat ze leren om zelfstandig de stof te verwerken.

Verschillen: Zelfstandig werken

Zelfstandig werken gaat natuurlijk niet vanzelf. Waar de ene leerling veel dingen tegelijk kan doen, is de andere leerling juist gebaat bij zoveel mogelijk rust en aandacht. Met andere

woorden: de concentratie is van groot belang. Wanneer deze goed is, zullen de resultaten aangaande het zelfstandig werken logischerwijs beter zijn.

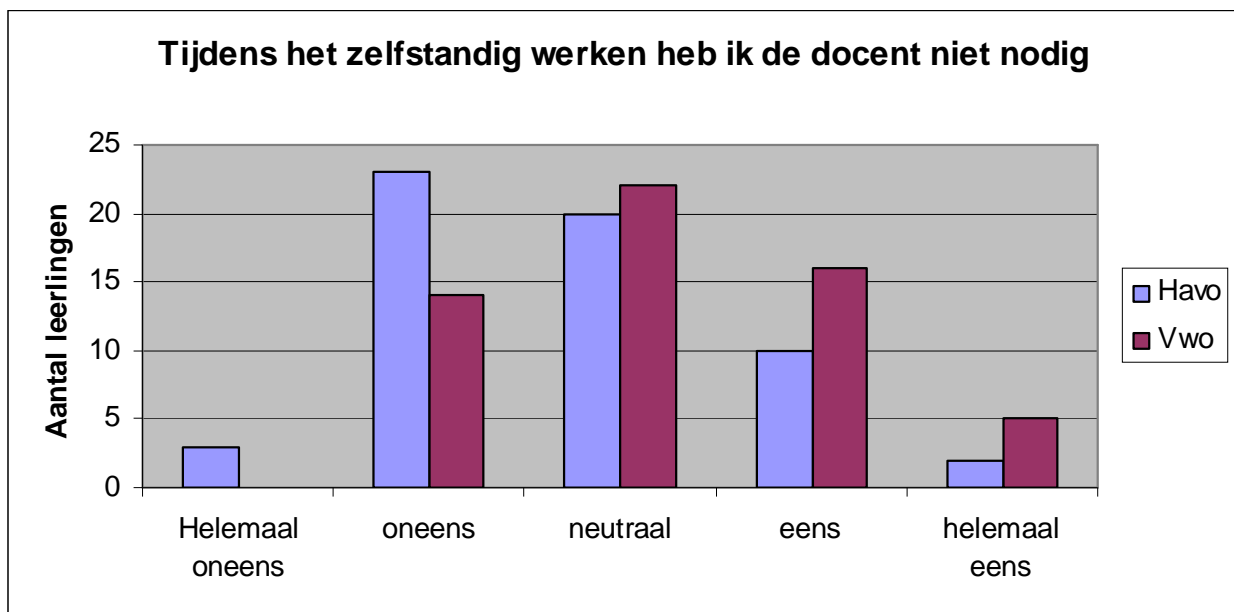

Concentratievermogen is dus een essentieel onderdeel van het zelfstandig werken tijdens de les. De volgende stelling sluit hierop aan: *“Ik vind zelfstandig werken niet prettig omdat ik me niet kan concentreren tijdens de les.”* Uit de resultaten blijkt dat vwo’ers zich beter kunnen concentreren dan havisten. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat de uiterste variabelen, helemaal oneens of helemaal eens, een tegengesteld beeld geven. Echter, dit is maar een klein deel, waardoor dit niet heel relevant is. Hoewel de conclusie dat vwo’ers een beter concentratievermogen bezitten wellicht voor de hand ligt, is het toch zeker het vermelden waard. Het gaat hier immers om de concentratie tijdens de les, deze zal naar alle waarschijnlijkheid geheel anders zijn dan wanneer de leerlingen thuis aan het werk zijn.

Verschillen: Rol van de docent

Een opmerkelijke conclusie is dat er geen verschillen waarneembaar waren tussen havo en vwo wat betreft het stellen van doelen, de instructie, de begeleiding, opdrachten en de manier van beoordelen. Dit geldt zowel voor de ervaringen als voor de verwachtingen. Daarentegen was er wel een opmerkelijk verschil weggelegd voor de rol van de docent. Zoals hieronder uit de grafiek naar voren komt blijkt dat havisten de docent meer nodig hebben tijdens het zelfstandig werken dan de leerlingen van het vwo. Dit heeft dan vooral betrekking op de inhoud en niet op de controle op de voortgang, daarin bleken havo en vwo nagenoeg hetzelfde te zijn.

Hoewel de meeste leerlingen er neutraal tegenover staan, is toch een groot deel van de havisten het oneens met de stelling “Tijdens het zelfstandig werken heb ik de docent niet nodig”. In de lespraktijk merken wij inderdaad dat leerlingen van de havo eerder bij de hand genomen moeten worden dan vwo’ers. Later in hun vervolgopleiding zullen ze hier ook meer mee te maken krijgen. Het vwo bereid voor op een wetenschappelijke opleiding waar zelfstandigheid is vereist. Bij het hbo ligt dat anders. Deze tweesplitsing is nu al duidelijk te zien.

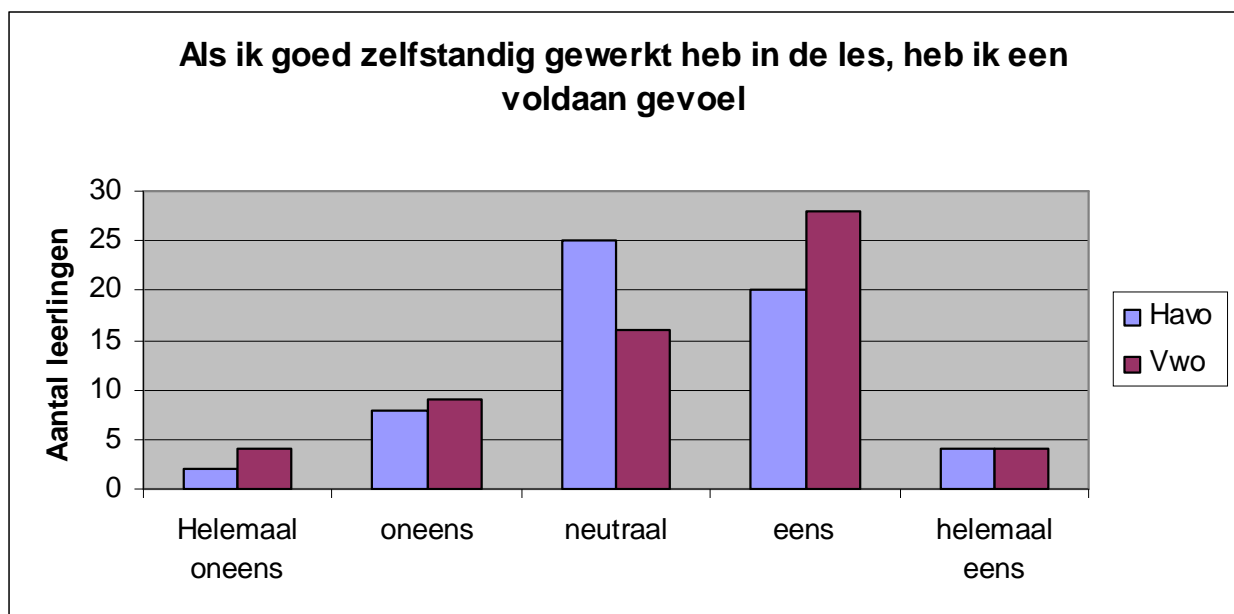

Er waren ook enkele opvallende verschillen die direct betrekking hadden op het gedrag van de docent. Leerlingen van de havo vinden het in de klas vaker te druk als ze de gelegenheid hebben zelfstandig te werken. Vwo’ers stonden veelal neutraal tegenover deze stelling. Dit zou kunnen betekenen dat het daadwerkelijk rustiger is in de les, maar het zou ook kunnen betekenen dat doordat ze zich beter kunnen concentreren ze minder last hebben van de eventuele drukte. Het is dus een aanrader als docent om bij havoklassen extra aandacht besteden aan rust en orde in de klas. Dit komt de concentratie ten goede en de leerlingen vinden het ook nog eens zelf een stuk prettiger.

Opvallenden uitslagen

Twee extra uitslagen zijn het benoemen waard. De eerste heeft betrekking op het voldane gevoel dat leerlingen wel of niet over houden aan zelfstandig werken tijdens de les. De stelling luidde als volgt: “Als ik goed zelfstandig gewerkt heb in de les, heb ik een voldaan

gevoel.” Hieruit blijkt dat zowel leerlingen van de havo als leerlingen van het vwo een voldaan gevoel over houden aan zelfstandig werken. *An sich* is deze conclusie niet heel opmerkelijk. In de praktijk merken wij echter dat het zeer moeilijk is havisten aan het werk te krijgen. De algemene ervaring is dat zij liever lui dan moe zijn. Het is zeer aannemelijk dat als ze een keer aan het werk gaan, ze er dan ook daadwerkelijk een voldaan gevoel aan overhouden. Helaas vinden havisten vaak niet genoeg intrinsieke motivatie om daadwerkelijk constructief aan de slag te gaan.

Het tweede opvallende uitkomst is dat zowel vwo’ers als havisten het gevoel hebben niet beloond te worden door een persoonlijk complimentje. Zij geven beide aan dit wel te willen. Als docent is het dus van belang dat je niet alleen in de gaten houdt dat je de groep klassikaal een complimentje geeft, maar dat je er vooral op let ook persoonlijke complimenten te geven. Idealiter worden de leerlingen dan meer gemotiveerd waardoor ze meer resultaat behalen tijdens het zelfstandig werken.

Conclusie

De conclusies die het onderzoek heeft opgeleverd kunnen vertaald worden in een aantal tips voor de lespraktijk. De belangrijkste algemene uitkomst van dit onderzoek is dat leerlingen vragen om structuur en begeleiding en niet om controle en extra inhoudelijk informatie. Deze uitkomst sluit voor een deel aan bij wat we ook in de literatuur hebben gevonden. Namelijk dat de wijze van begeleiden door de docent van invloed kan zijn op de manier waarop

leerlingen zelfstandig aan de slag gaan met opdrachten. De tip die wij hieraan kunnen verbinden is: ‘wees een coach, geen controleur.’

Zorg als docent dus voor goede omstandigheden door een duidelijke instructie te geven, een positieve werksfeer te creëren en af en toe een complimentje te geven aan de individuele leerling. Als een leerling om uitleg vraagt kan je die natuurlijk geven, maar laat leerlingen vooral hun eigen verantwoordelijkheid inzien. Uit ons onderzoek is gebleken dat leerlingen liever geen cijfer of andere vorm van beoordeling aan het zelfstandig werken gekoppeld zien. Dit is een opvallende conclusie omdat in de theorie juist werd benadrukt dat het belonen van zelfstandig werken essentieel is.

Een tweede tip die wij docenten willen meegeven is: ‘ga creatief om met de Tweede Fase en zorg voor een duidelijk instructie.’ De Tweede Fase verwacht van leerlingen dat zij zelf plannen en op hun eigen tempo en niveau aan de slag gaan. Leerlingen geven in dit onderzoek aan dat ze een duidelijke instructie willen en willen weten wat precies van ze verwacht wordt. Ook deze uitkomst en de daaruit voorkomende tip vinden we terug in de literatuur; zorg voor een duidelijke instructie. Dit schept niet alleen duidelijkheid voor de leerling, maar zorgt er ook voor dat de docent tijdens het zelfstandig werken niet veel hoeft te anticiperen op leerlingen die vast dreigen te lopen.

De overige conclusies in dit onderzoek leveren nog veel interessante informatie op. Uiteindelijk hebben wij hiervan geen grote overkoepelende conclusie kunnen maken, maar hebben we veel waardevolle deelconclusies gevonden. Het belangrijkste om te beseffen blijft dat leerlingen in havo 4 en vwo 4 wél zelfstandig willen werken tijdens de les, maar dit in de praktijk niet altijd laten zien. Het is uiteindelijk aan de docent om in dit proces te investeren, zodat zelfstandig werken tijdens de les wel productief wordt voor de leerling. Uiteraard valt het aan te raden tijdens dit proces rekening te houden met het niveauverschil tussen havo en vwo en met verschillen tussen leerlingen onderling. Deze gedachte in combinatie met onze deelconclusies zijn wellicht interessant voor een volgend wetenschappelijk onderzoek.

Reflectie

Als we terugkijken op ons praktijk gericht onderzoek, dan doen we dat met gemengde gevoelens. Enerzijds zijn we tevreden over de manier waarop we dit onderzoek hebben aangepakt en hoe we onderling hebben samengewerkt. De relevantie van ons onderwerp met de lespraktijk zorgde ervoor dat we bereid waren om veel tijd in dit project te stoppen. Bovendien hebben we een dusdanig onderling goede band, dat het werken aan dit onderzoek – individueel en gezamenlijk – met weinig tegenzin gebeurde.

Anderzijds zijn we wel van mening dat we te veel tijd hebben besteed aan dit onderzoek, als je dat afzet tegen bijvoorbeeld de tijd die je besteed aan je stage/ baan. Door deze enorme tijdsdruk vonden we het moeilijk de werkzaamheden te combineren met andere dingen die ook moesten gebeuren. Het kan ons inziens niet de bedoeling zijn dat bijvoorbeeld de werkzaamheden voor je stage/ baan – die toch van meer importantie zijn voor je ontwikkeling als docent – leiden ons het feit dat het praktisch gerichte onderzoek ook moet gebeuren. We willen dan ook aanraden om de opzet van dit onderdeel van de opleiding (nog) beter te omkaderen, zodat dio's een betere inschatting kunnen maken hoeveel tijd ze daadwerkelijk aan dit onderzoek bezig zullen zijn.

Literatuurlijst

E. de Boer (red.), *Handboek Vaardigheden. Voor de Tweede Fase van het Voortgezet Onderwijs* (Loenen aan de Vecht, 1997)

S. Bolhuis, *Naar Zelfstandig leren: wat doen en denken docenten?* (Apeldoorn, 2000)

S. ten Brinke (red.), *Vakken vullen in het studiehuis: een praktische didactiek van het studiehuis en twintig resultaten van praktijkexperimenten* (Apeldoorn, 1999)

Titus Geerlings, Tjipke van der Veen, *Lesgeven en zelfstandig leren* (Assen, 2007)

A. van Pruisen, *Zelfstandig werken in het voortgezet onderwijs* (Utrecht, 1998)

M.F. van der Schaaf, *Maatregelen bij zelfstandig leren. Handreiking bij een onderzoek naar didactische en organisatorische maatregelen ten behoeve van zelfstandig werken en leren in het studiehuis.* (Utrecht, 2001)

S.K. Smuin, *In gesprek met je klas. 99 tips die de zelfstandigheid van leerlingen bevorderen.* (Nijkerk, 1985)

Yvette Sol, Karel Stokking, *Mondelinge feedback bij zelfstandig werken. Interactie tussen docenten en leerlingen in het voortgezet onderwijs* (Utrecht, 2009)

B.A. Ward, *Het organiseren van zelfstandig leren* (Groningen, 1973)

Instituut voor Onderwijskunde KUN, *Het organiseren van zelfstandig leren* (Nijmegen, 1976)

Bijlage 1: Enquête

Beste Leerling,

Voor mijn opleiding tot geschiedenisdocent aan de Universiteit Utrecht verricht ik een onderzoek over zelfstandig werken tijdens de **geschiedenisles** in de bovenbouw. Met zelfstandig werken wordt hier bedoeld: het werken aan je huiswerk of het maken van een extra opdracht tijdens de les. Deze enquête, en daarmee jouw mening, is van groot belang voor dit onderzoek. Lees de stellingen goed door voordat je ze beantwoordt. De stellingen zijn opgesplitst in twee categorieën. Ervaringen betekent wat er gebeurd op deze school, verwachtingen hebben betrekking op hoe *jij* het graag zou willen. De enquêtes zijn anoniem, je gegevens worden dus niet bekend gemaakt.

Algemene gegevens - omcirkel het juiste antwoord

Geslacht m / v

Profiel CM / EM / NG / NT

Klas H4 / V4

Stellingen – ervaringen van de leerling	Helemaal Oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Helemaal Eens
1. Tijdens elke les krijg ik tijd om zelfstandig te werken					
2. Ik vind het prettig om in de les zelfstandig te werken					
3. Zelfstandig werken is nuttig, omdat ik dan minder huiswerk heb					
4. Zelfstandig werken vind ik niet prettig, omdat ik me in de klas niet goed kan concentreren					
5. Zelfstandig werken vind ik niet prettig, omdat ik liever klassikaal of in groepjes werk					
6. Ik kan alleen goed zelfstandig werken als de werksfeer goed is in de klas					
7. Ik ga alleen zelfstandig werken als de rest van de klas dat ook doet					
8. Soms is de klas druk terwijl ik graag wil werken					
9. Als ik goed zelfstandig gewerkt heb in de les, heb ik een voldaan gevoel					

	Helemaal oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Helemaal eens
10. Als ik goed gewerkt heb tijdens de les krijg ik persoonlijk een complimentje van de docent					
11. Als ik goed gewerkt heb tijdens de les krijgen we als hele klas een complimentje van de docent					
12. Het zelfstandig werken wordt afgetekend, of telt mee voor een cijfer					
13. Tijdens zelfstandig werken heb ik de docent niet nodig					
14. Het gedrag en de regels van een docent hebben invloed op mijn zelfstandig werken					
15. Ik neem zelfstandig werken nooit zo serieus					
16. Ik vind zelfstandig werken overbodig, ik doe het liever thuis					
Stellingen – verwachtingen van de leerling					
1. Als ik zelfstandig werk wil ik van te voren weten hoeveel tijd ik daarvoor krijg					
2. Als ik te weinig tijd krijg voor zelfstandig werken, begin ik er niet aan					
3. Ik wil graag van de docent horen wat ik precies moet doen tijdens zelfstandig werken					
4. Ik wil dat de docent mijn voortgang tijdens zelfstandig werken in de gaten houdt					
5. Tijdens zelfstandig werken bepaal ik het liefst zelf aan welk vak ik ga werken					
6. De docent moet ervoor zorgen dat het rustig is in de klas tijdens zelfstandig					

werken					
	Helemaal oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Helemaal eens
7. Tijdens zelfstandig werken zou ik meer begeleiding van de docent willen					
8. Ik vind het vervelend als de docent ook voor zichzelf gaat werken tijdens de les					
9. Ik wil graag dat de docent aan het einde van de les controleert of ik goed gewerkt heb					
10. Ik wil graag merken dat mijn inzet tijdens zelfstandig werken gewaardeerd wordt, bijvoorbeeld d.m.v. een cijfer of een aftekening					
11. Ik wil graag merken dat mijn inzet tijdens zelfstandig werken gewaardeerd wordt, bijvoorbeeld door een complimentje of opmerking van de docent					
12. Ik vind het prettig om bij geschiedenis zelfstandig het boek door te werken					
13. Ik zou graag meer tijd willen voor zelfstandig werken in de les					

Heb je nog een opmerking over je verwachtingen of ervaringen tijdens het zelfstandig werken, dan kan je die hieronder opschrijven

.....

.....

.....

.....

Bijlage 2: Uitkomsten Enquête

Vwo 4

Stellingen – ervaringen van de leerling	Helemaal Oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Helemaal Eens
1. Tijdens elke les krijg ik tijd om zelfstandig te werken	1	8	12	37	3
2. Ik vind het prettig om in de les zelfstandig te werken	3	7	21	24	6
3. Zelfstandig werken is nuttig, omdat ik dan minder huiswerk heb	1	2	12	29	18
4. Zelfstandig werken vind ik niet prettig, omdat ik me in de klas niet goed kan concentreren	4	23	18	13	5
5. Zelfstandig werken vind ik niet prettig, omdat ik liever klassikaal of in groepjes werk	2	22	16	18	3
6. Ik kan alleen goed zelfstandig werken als de werksfeer goed is in de klas	1	9	16	26	9
7. Ik ga alleen zelfstandig werken als de rest van de klas dat ook doet	4	18	14	24	3
8. Soms is de klas druk terwijl ik graag wil werken	7	10	25	16	3
9. Als ik goed zelfstandig gewerkt heb in de les, heb ik een voldaan gevoel	4	9	16	28	4
10. Als ik goed gewerkt heb tijdens de les krijg ik persoonlijk een complimentje van de docent	10	26	14	6	1
11. Als ik goed gewerkt heb tijdens de les krijgen we als hele klas een complimentje van de docent	6	5	10	37	4
12. Het zelfstandig werken wordt afgetekend, of telt mee voor een cijfer	33	17	4	9	0
13. Tijdens zelfstandig werken heb ik de docent niet nodig	0	14	22	16	5
14. Het gedrag en de regels van een docent hebben invloed op mijn zelfstandig werken	2	6	17	30	6
15. Ik neem zelfstandig werken nooit zo serieus	4	23	20	10	6
16. Ik vind zelfstandig werken overbodig, ik doe het liever thuis	11	25	12	9	4
Stellingen – verwachtingen van de leerling					
1. Als ik zelfstandig werk wil ik van te voren weten hoeveel tijd ik daarvoor krijg	0	14	12	28	4
2. Als ik te weinig tijd krijg voor zelfstandig werken, begin ik er niet aan	1	22	11	18	8

3. Ik wil graag van de docent horen wat ik precies moet doen tijdens zelfstandig werken	0	9	11	33	7
4. Ik wil dat de docent mijn voortgang tijdens zelfstandig werken in de gaten houdt	14	22	13	11	0
5. Tijdens zelfstandig werken bepaal ik het liefst zelf aan welk vak ik ga werken	1	9	13	27	10
6. De docent moet ervoor zorgen dat het rustig is in de klas tijdens zelfstandig werken	1	1	9	28	14
7. Tijdens zelfstandig werken zou ik meer begeleiding van de docent willen	7	22	27	7	1
8. Ik vind het vervelend als de docent ook voor zichzelf gaat werken tijdens de les	11	32	9	5	0
9. Ik wil graag dat de docent aan het einde van de les controleert of ik goed gewerkt heb	17	27	12	3	1
10. Ik wil graag merken dat mijn inzet tijdens zelfstandig werken gewaardeerd wordt, bijvoorbeeld d.m.v. een cijfer of een aftekening	4	18	18	19	0
11. Ik wil graag merken dat mijn inzet tijdens zelfstandig werken gewaardeerd wordt, bijvoorbeeld door een complimentje of opmerking van de docent	3	9	25	17	5
12. Ik vind het prettig om bij geschiedenis zelfstandig het boek door te werken	2	14	22	18	4
13. Ik zou graag meer tijd willen voor zelfstandig werken in de les	2	10	21	19	8

HAVO 4

Stellingen – ervaringen van de leerling	Helemaal Oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Helemaal Eens
1. Tijdens elke les krijg ik tijd om zelfstandig te werken	3	7	12	23	12
2. Ik vind het prettig om in de les zelfstandig te werken	3	8	14	27	5
3. Zelfstandig werken is nuttig, omdat ik dan minder huiswerk heb	1	4	1	31	24
4. Zelfstandig werken vind ik niet prettig, omdat ik me in de klas niet goed kan concentreren	8	17	14	17	1
5. Zelfstandig werken vind ik niet prettig, omdat ik liever klassikaal of in groepjes werk	5	14	23	7	8
6. Ik kan alleen goed zelfstandig werken als de werksfeer goed is in de klas	0	5	15	21	16
7. Ik ga alleen zelfstandig werken als de rest van de klas dat ook doet	4	13	18	19	3
8. Soms is de klas druk terwijl ik graag wil werken	2	18	13	22	4
9. Als ik goed zelfstandig gewerkt heb in de les, heb ik een voldaan gevoel	2	8	25	20	4
10. Als ik goed gewerkt heb tijdens de les krijg ik persoonlijk een complimentje van de docent	17	20	21	5	0
11. Als ik goed gewerkt heb tijdens de les krijgen we als hele klas een complimentje van de docent	1	11	20	21	4
12. Het zelfstandig werken wordt afgetekend, of telt mee voor een cijfer	18	16	7	9	7
13. Tijdens zelfstandig werken heb ik de docent niet nodig	3	23	20	10	2
14. Het gedrag en de regels van een docent hebben invloed op mijn zelfstandig werken	0	9	10	31	8
15. Ik neem zelfstandig werken nooit zo serieus	6	22	20	6	3
16. Ik vind zelfstandig werken overbodig, ik doe het liever thuis	12	21	19	2	2
Stellingen – verwachtingen van de leerling					
1. Als ik zelfstandig werk wil ik van te voren weten hoeveel tijd ik daarvoor krijg	1	14	12	23	8
2. Als ik te weinig tijd krijg voor zelfstandig werken, begin ik er niet aan	3	15	17	17	6
3. Ik wil graag van de docent horen wat ik precies moet doen tijdens zelfstandig werken	0	6	13	21	18

4. Ik wil dat de docent mijn voortgang tijdens zelfstandig werken in de gaten houdt	6	29	16	5	2
5. Tijdens zelfstandig werken bepaal ik het liefst zelf aan welk vak ik ga werken	3	8	26	17	4
6. De docent moet ervoor zorgen dat het rustig is in de klas tijdens zelfstandig werken	0	9	7	28	13
7. Tijdens zelfstandig werken zou ik meer begeleiding van de docent willen	3	31	19	3	1
8. Ik vind het vervelend als de docent ook voor zichzelf gaat werken tijdens de les	8	28	10	8	3
9. Ik wil graag dat de docent aan het einde van de les controleert of ik goed gewerkt heb	11	26	17	2	3
10. Ik wil graag merken dat mijn inzet tijdens zelfstandig werken gewaardeerd wordt, bijvoorbeeld d.m.v. een cijfer of een aftekening	4	20	16	13	4
11. Ik wil graag merken dat mijn inzet tijdens zelfstandig werken gewaardeerd wordt, bijvoorbeeld door een complimentje of opmerking van de docent	2	11	21	16	9
12. Ik vind het prettig om bij geschiedenis zelfstandig het boek door te werken	6	10	15	23	5
13. Ik zou graag meer tijd willen voor zelfstandig werken in de les	2	12	22	16	6

Bijlage 3: Extra opmerkingen van leerlingen

Vwo:

- 'De klas moet iets stiller.'
- 'Als de klas rustig blijft, is het makkelijker om werk te doen. Er is meestal veel huiswerk voor geschiedenis dus zelfstandige werktijd is dan handig.'
- 'Het is een goed idee om meer aan zelfstandig werken te doen = minder huiswerk.'
- 'Het gaat prima'
- 'Het hangt heel erg af van de docent die je hebt, want die bepaald de sfeer en dat beïnvloed het zelfstandig werken.'
- 'Zelfstandig werken is saai, ik heb liever les dmv filmpjes, powerpoints en presentaties.'

Havo:

- 'Ik kan niet goed zelfstandig werken omdat ik snel word afgeleid door dingen die om me heen gebeuren.'
- 'Ik vind dat ..... Veel te veel uitlegt en praat in de les, en veel te weinig tijd voor zelfstandig werken geeft.'
- 'Het gaat prima zoals het nu gaat, toch?'
- 'Uitleg is veel nuttiger dan zelfstandig werken, dus meer uitleg en geen zelfstandig werken.'